

Research of issues of cooperation of family and educational institutions in international evaluation studies

Akramjon MATKARIMOV¹

Research Institute "Family and Women"

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2023

Received in revised form

10 September 2023

Accepted 25 October 2023

Available online

15 December 2023

Keywords:

family,
school student,
educational environment in
the family,
international evaluation
studies,
educational resources of the
family.

ABSTRACT

The article examines the socio-pedagogical aspects of family and educational institutions in international assessment studies. Based on scientific sources, it is analyzed that the family environment, the formation of educational resources in the family, and the pedagogical competence of parents are crucial for a student's success in education.

2181-3701/© 2023 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol1-iss6-pp9-14>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Xalqaro baholash tadqiqotlarida oila va ta'lim muassasasi hamkorligi masalalari tadqiqi

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

oil,
o'quvchi,
oiladagi ta'lim muhiti,
xalqaro baholash
tadqiqotlari,
oilaning ta'lim resurslari.

Ushbu maqolada xalqaro baholash tadqiqotlarida oila va ta'lim muassasasi hamkorligining ijtimoiy-pedagogik jihatlarini yoritilgan. O'quvchining ta'limda muvaffaqiyatga erishishida oila muhiti, oiladagi ta'lim resurslarining shakllanganligi hamda ota-onalarning pedagogik kompetensiyalari hal qiluvchi ahamiyatga ekanligi ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan.

¹ Doctoral student, Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Research Institute "Family and Women"

Исследование вопросов сотрудничества семьи и образовательных учреждений в международных оценочных исследованиях

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

семья,
школьник,
образовательная среда
в семье,
международные
оценочные исследования,
образовательные ресурсы
семьи.

В статье рассмотрены социально-педагогические аспекты семьи и образовательных учреждений в международных оценочных исследованиях. На основе научных источников проанализировано, что решающее значение для успешности ученика в образовании имеют семейная среда, формирование образовательных ресурсов в семье, педагогическая компетентность родителей.

Bugungi kunda respublikamizda milliy ta'lim mazmunini takomillashtirish, maktab ta'limini isloh qilish, o'quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash, ularda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish kabi ijtimoiy-pedagogik vazifalarning dolzarbligi ortib bormoqda. Buning uchun pedagogik nuqtai nazardan o'quv dasturlari, darsliklar, o'qitish metodikasi va ta'lim natijalarini baholash tizimini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish bo'yicha islohotlar olib borish zarurat bo'lib borayotgan bo'lsa, ijtimoiy jihatdan o'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyatini ta'minlashda oila institutini ahamiyatini oshirish, maktab va oila hamkorligini mustahkamlash, ta'lim olishdagi ijtimoiy tenglik kabi masalalar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha, umumiy o'rta, professional va oliy ta'lim tizimlarida fanlarni o'qitishni rivojlantirish konsepsiyalari [1], O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi [2], 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli Farmoni [3] bilan milliy ta'lim mazmunini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish, o'quvchilarning sifatli ta'lim olishi va muvaffaqiyatga erishishining ijtimoiy-pedagogik jihatlarini ham qamrab olgan.

Xalqaro baholash tadqiqotlari ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va inson kapitalini rivojlanganligining mavjud va zaruriy holatini umumta'lim muassasalari o'quvchilarida tayanch kompetensiyalarini shakllanganlik darajasi, ularning ta'lim olishining ijtimoiy-pedagogik jihatlariga bog'lagan holda aniqlaydi. Tayanch kompetensiyalar ijtimoiy me'yor sifatida ham talqin qilinishi mumkin bo'lib, bu tushuncha o'quvchining kundalik-amaliy faoliyatda mustaqil hayot kechirishi uchun lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalarning umumlashmasini tavsif etadi. Pedagogik amaliyotda xalqaro tajribalarni milliy ta'lim tizimiga tatbiq etish samaradorligi jamiyatdagi ijtimoiy rivojlanish tendensiyalari o'rganilganligi hamda shu jihatlarini hisobga olgan holda ta'limdagi islohotlarni rejalashtirish bilan uzviy bog'liq.

PISA xalqaro baholash tadqiqotining 2018-yildagi texnik hisobotida tadqiqotning ijtimoiy-iqtisodiy jihatlarini batafsil bayon etilgan. Mazkur hisobotda PISA iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy holat indeksi (ESCS) atamasi qo'llanilgan. Ijtimoiy-iqtisodiy holat – bu o'quvchilar uchun mavjud bo'lgan moliyaviy, ijtimoiy va madaniy resurslarni va o'quvchining oilasi / uy xo'jaligining ijtimoiy mavqeini aks ettirishga qaratilgan keng tushunchadir. PISA xalqaro baholash tadqiqotida o'quvchining ijtimoiy-iqtisodiy holati

PISA iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy holati indeksi (ESCS) bo'yicha baholanadi, bu o'quvchilar uchun mavjud bo'lgan moliyaviy, ijtimoiy va madaniy resurslarni yagona ballga birlashtiradi. Amalda, u o'quvchilarning oilasi bilan bog'liq bo'lgan bir nechta ko'rsatkichlardan kelib chiqadi, ular keyinchalik uchta komponentga birlashtiriladi: ota-onalarning ma'lumoti, ota-onalarning kasblari va moddiy boylik yoki ishonchli shaxs sifatida qabul qilinishi mumkin bo'lgan bir qator uy-joy mulklarini umumlashtiruvchi indeks. Moddiy kapital, masalan, avtomobilga egalik qilish, uyda o'qib-o'rganishi uchun yetarlik xonaning mavjudligi, internetga ulanganlik, uyda mavjud bo'lgan kitoblar va boshqa ta'lim resurslari [8; 34].

Shuningdek, xalqaro baholash tadqiqotlarida "o'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyati" tushunchasi keng qo'llanilgan bo'lib, o'quvchining ta'lim mazmunini mustaqil hayotga tayyorgarlik ko'rish uchun qo'llay olishini ko'rsatadi. O'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyatini ta'minlashning ijtimoiy aspektlari ilmiy asoslangan mezonlar asosida baholanadi. Mazkur mezonlarga quyidagilar kiradi:

- o'quvchining ijtimoiy kelib chiqishi;
- ta'lim olishning o'z hayotidagi ahamiyatini tushunishi;
- umumta'lim muassasasi-oila hamkorlik mexanizmining samaradorligi;
- oilalarda ta'limiy qadriyatlarining rivojlanganligi;
- ijtimoiy, akademik va madaniy resurslarning mavjudligi va ulardan foydalanishning mavjud holati.

Oila va uning ma'naviy-iqtisodiy farovonligi bir vaqtning o'zida shaxsning axloqiy-ruhiy barkamolligiga va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojiga olib keladi. Shu bois oila va undagi hayotning turli jihatlarini tadqiq qilish ham ilmiy, ham amaliy nuqtai nazardan katta ahamiyatga ega [4; 50].

V.M. Karimova oilaviy hayot haqidagi tasavvurlarni yuqori darajada shakllangan ijtimoiy tasavvurlar deb atagan. Oilaviy ijtimoiy tasavvurlar- shaxsning shunday tasavvurlar tizimiki, ular vositasida shaxs oila tushunchasi atrofidagi barcha hodisa va ob'yektlarni tushunadi va ularga nisbatan ma'lum munosabatni shakllantirgan bo'ladi (ijtimoiy ustanovka). Ular ijtimoiy bo'lgani uchun ham oilaviy hayotning deyarli barcha sohalari-o'zaro munosabatlar, oilaviy rollar, reproduktiv xulq-atvor. Oila a'zolarining shaxsiy fazilatlarini haqidagi tasavvurlarini o'z ichiga oladi [7; 324].

Oila – fuqarolik jamiyatining qadimiy institutlaridan biri bo'lib, rivojlanishning murakkab yo'lini bosib o'tgan. Oila deganda kichik bir kishilik jamiyatni tushunish kerak, erkak va ayolning ittifoqi bu jamiyatning asosini tashkil etadi. Bu oila bir ayol va erkak yoki bir necha ayol va erkaklardan iborat ittifoqda tug'ilgan farzandlardan tashkil topib, ular o'rtasida o'zaro huquq va majburiyatlar bo'lishi va ushbu huquq va majburiyatlar urf-odatlar yoki qonun bilan tartibga solinishi mumkin. Ushbu oilalar bir ro'zg'or ostida yashashi yoki oilaviy guruhlar sifatida bir necha uylarda yashashi mumkin bo'lgan [9; 31]. Ta'lim nuqtai nazaridan esa, oila dastlabki va bir umrlik "ta'lim muassasasi" vazifasini o'tab, farzandlarda ta'limiy qadriyatlarni shakllantiradi. Oilada ta'lim, intellekt, ta'limiy resurslarning ustuvorlikka egaligi, ota-onalarning ta'limiy munosabatlari farzandlar uchun namuna va hayotiy strategik yo'nalish sifatida shakllanib boradi.

Rossiyalik olim G.F. Shershenevich "Oila – nikoh orqali birlashgan va ittifoq tuzgan shaxslar va ulardan tug'ilgan shaxslar ya'ni er, xotin va farzandlarning birgalikdagi yashashidir" [11; 259] deb ta'kidlab o'tgan. Olim shaxs sifatida shakllantiruvchi eng muhim muhit sifatida ta'limiy muhitni ham nazarda tutadi. Aslida, oila farzandlarning

ta'limga bo'lgan munosabatini shakllantirish tarbiyaning bir turi sifatida qarash mumkin bo'ladi. Farzandlarda ta'limga nisbatan qadriyatli munosabatni rivojlanishi ularning shaxs sifatida ham, jamiyatdagi faol fuqaro sifatida ham bo'lajak mutaxassis sifatida ham ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy-siyosiy hamda kasbiy munosabatlarning sifat ko'rsatkichini ta'minlab, ularda mas'uliyatlilik, javobgarlik, o'z manfaatidan xalq manfaatini yuqori qo'yish kabi xususiyat va qadriyatlarni tarkib toptiradi.

Z.Ya. Matveychikning ta'kidlashicha, oilaning tarbiyaviy ahamiyati o'z ichiga bir necha aspektlarni qamrab oladi:

- bola shaxsini shakllantirish;
- oilaning har bir a'zosiga ularning butun hayoti davomidagi tarbiyaviy ahamiyati;
- farzandlarning o'z ota-onalari va oilaning boshqa katta a'zolariga ta'siri[10; 58].

Bir qator olimlar oilaning iqtisodiy funksiyasi mavjud ham nazarda tutib o'tishgan, ular bu orqali avlodlardan avlodga professional bilimlar, tajriba, ko'nikmalarning qolishini nazarda tutiladi. Bu ham oilaning akademik resursi hisoblanadi.

Oilaning ijtimoiy ahamiyati shundaki, u aholining jismoniy va ruhiy tarbiyasi va mehnat resurslarining yuzaga kelishi hamda bir maromda davom etishi hisoblanadi. Oila davlat oldida ham ma'lum bir vazifalarni amalga oshiradi. Bular reproduktivlik va tarbiyaviy funksiyalar hisoblanadi. Bundan tashqari, oilaning muhim funksiyalari qatoriga iqtisodiy kommunakativ, qulaylik va dam olishni tashkil qilish hisoblanadi. Oilaning jamiyatda ijtimoiy mexanizmini yuzaga keltirishdagi o'rni beqiyosdir. Bu har doim rivojlanib boruvchi yaxlit organizm bo'lib, o'z rivojlanishi jarayonida bir necha bosqichlarni bosib o'tgan. Unda ya'ni oilada farzandlar dunyoga keladi, dastlabki adaptatsiyani o'taydi, tarbiyalanadi, ta'lim oladi, muhimi farzandlarning o'zlariga o'z oilalarini shakllantirishga imkon paydo bo'ladi, qariya ota-onalarning qarilik davrini boshidan kechirish bosqichi ham mavjud bo'lgan. Oilaning muvaffaqiyati, uning mustahkamligidir jamiyatning ijtimoiy rivoji, aholi miqdori va uning sifatiga bog'liqdir.

Olima Q. Abdurasulova hozirgi davrdagi oilaviy munosabatlar sohasidagi o'zgarishlarni quyidagicha keltirib o'tadi.

- oila a'zolarining soni kamayib bormoqda (tug'ilishning kamayishi hisobiga ushbu ko'rsatkich kamayib bormoqda);
- oilaning ijtimoiy va madaniy qiymati tushib bormoqda;
- oilaning jamiyatdan ajralish va o'z qobig'ida o'ralib qolishga intilishi sodir bo'lmoqda;
- nikohdan ajralishlar soni oshib, noqonuniy tug'ilgan farzandlar soni ko'paymoqda;
- muvaffaqiyatsiz tuzilgan oilalar ko'paymoqda;
- ota-onalarning pedagogik tajribasi va mahorati kamayib bormoqda [5; 23].

Olima tomonidan sanab o'tilgan holatlardan kelib chiqqan holda, so'nggi sanab o'tilgan masala tadqiqotimiz mavzusi uchun dolzarbligini keltirib o'tishimiz mumkin. Ota-onalarning pedagogik tajribasi va mahoratining kamayib borishi jamiyat hayoti uchun katta xavflardan biri hisoblanadi.

Oilaning ta'lim resurslarini oila a'zolari tomonidan farzandlarining ta'lim olishi uchun xizmat qiladigan ta'lim vositalari, materiallari va texnologiyalari tashkil etadi. Ta'lim resurslar farzandlarni bilimlarni o'zlashtirishi, mustaqil ta'lim olish jarayonini ta'minlash va qo'llab-quvvatlash, o'rganish strategiyasini egallashga yordam beruvchi,

jamiyatning yangi talablaridan kelib chiqqan holda yangi innovatsion texnologiyalardan foydalanish (virtual ta'lim texnologiyalari va ulardan foydalanish uchun imkoniyat), o'qitish metodikasini o'zgartirish, yangi talabalar uchun tayyorlash, fanlar bilan bog'liq barcha ko'nikmalarni o'rganishga va fanni tahlil qilishga yordam beradi.

Oilaning ta'lim resurslari o'z ichiga o'qitish materiallarini, darsliklarni, elektron kitoblar va maqolalar, elektron ta'lim dasturlari, qo'llanmalar, elektron sinov materiallari va test savollari, interaktiv darsliklar va video darsliklar kabi texnologik vositalarni o'z ichiga oladi.

Quyida xalqaro baholash tadqiqotlariga muvofiq ota-ona-farzand munosabatlarining o'quvchining ta'limdagi muvaffaqiyatiga ta'sirining jihatlar va tavsifi tasvirlangan (1-jadvalga qarang).

1-jadval

Ota-ona-farzand munosabatlarining o'quvchining ta'limdagi muvaffaqiyatiga ta'siri

Jihatlar	Tavsifi
<i>Ota-onaning qo'llab-quvvatlashi</i>	– O'qish, o'rganish hamda uy vazifalarini tayyorlashda yordam taklif qilish; – Farzandining ta'limdagi muvaffaqiyatining holati bo'yicha muntazam ravishda suhbatlashib borish; – Ota-onalar uchun tashkil etilgan tadbirlarda hamda ota-onalar tashabbuslarida faol ishtirok etish.
<i>Ta'limga qadriyatli munosabat</i>	– Ta'lim va maktabdagi muvaffaqiyatning ahamiyatini ta'kidlab borish; – Farzandida maktab va o'rganish jarayoniga ijobiy tasavvurni va munosabatni rivojlantirish; – Farzandini maqsadlar qo'yish, kelajak rejalarini qo'yishda qo'llab-quvvatlash va motivatsiya berish;
<i>Resurslar va muhit</i>	– Farzandlari uchun zaruriy o'quv materiallari, kitoblar, qo'shimcha adabiyotlar hamda o'qib-o'rganishga mos keluvchi xona sharoitini yaratish; – Uyda o'rganish uchun tinch va qo'llab-quvvatlovchi muhitni ta'minlash; – Maktabdan tashqari ta'lim olish shart-sharoitlarini tashkil etish, qo'shimcha ta'lim resurslaridan foydalanish imkoniyati (kutubxona, virtual muzeylar, kurslar);
<i>Muloqot va hamkorlik</i>	– O'qituvchilar bilan farzandining ta'lim olishi, rivojlanishi hamda qiyinchiliklari borasida doimiy suhbatlar tashkil etish; – O'qituvchilar bilan farzandini qo'llab-quvvatlash borasida hamkorlikda strategiyalar, qo'shimcha o'quv dasturlari ishlab chiqish;
<i>Ota-onalarning ishtiroki</i>	– Farzandining o'rganishiga doir kutilayotgan natijalar, qoidalar va tartiblarni belgilash; – Farzandining tashkilotchilik, vaqtni boshqarish (time management), tizimlilik kabi qobiliyatlarini amaliy qo'llab-quvvatlash; – Oila muhitida ijobiy ta'lim olish madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish

Oilaviy munosabatlar farzandlarning aqliy, ruhiy kamolotini ta'minlab, ota-onalarda o'ziga xos faollikni ham yuzaga keltiradi. Xususan, farzandlarning bevosita ta'siri tufayli ularning qiziqish hamda faoliyatlari doirasi kengayadi, o'zaro aloqalari mazmunan boyib boradi, real hayot mohiyatini chuqurroq anglash, ya'ni, farzandlar kamoloti, kelajagi timsolida o'z umri davomiyligini qurish holati ro'y beradi. Bularni amalga oshirishda ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi o'zaro muloqot ham muhim

ahamiyatga ega[6; 11]. Oila sharoitida ota-onalarning o'zlari atrofdagilar bilan ijobiy muloqot qila olish ko'nikmalariga ega bo'lishlari hamda farzandlarda ham juda yoshlikdan muloqot madaniyati sifatlarining shakllanib borishiga e'tibor qaratishlari zarur.

Oilada farzandlar bilan muloqot deganda, kishilarning o'zaro muloqotga kirishish tizimi tushuniladi, uning asosiy mazmuni o'zaro axborot almashish, shaxsni bilish, tarbiyaviy ta'sir o'tkazish sanaladi. Ota-onalar bu jarayonni tashkil etishi, faollashtiruvchisi sifatida maydonga chiqishi, va boshqarishi lozim. Chunki farzandlar hayotda asosiy andozani oilada, ulardan oladilar. Muloqotchanlik ham oilada shakllanib, rivojlanadi. Oiladagi muloqotning tarbiyaviy ahamiyati, ota-onaning farzandlari bilan faol muloqotga kirisha olishi, tarbiya jarayonida ularni bilishi, o'rganish kaliti va tarbiyaviy faoliyatining ijodiy xarakteri, bola shaxsining shakllanishi uchun eng yaxshi sharoit yaratadigan, tarbiyada maqbul bo'lgan emotsional muhitni ta'minlovchi, jumladan, ruhiy psixologik to'siqlar paydo bo'lishining oldini oladigan, farzandlarda ijtimoiy-psixologik jarayonlarni to'g'ri yo'lga solib boshqarishni ta'minlaydigan muhim vositadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.10.2020-yildagi "Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PF-6097-son Farmoni, //O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 30.10.2020-y., 06/20/6097/1431-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 29.04.2019 y., 06/19/5712/3034-son.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, <https://lex.uz/ru/docs/-4312785>
4. D.U.Abdullaeva Oila haqidagi ijtimoiy tasavvurlar oila mustahkamligini ta'minlovchi fenomen// Pedagogika jurnali, 2022 yil, 1-son.- B. 50-53
5. Q.Abdurasulova Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi va uning oldini olish muammolari. // Qonun himoyasida. 2001, 1- son, 23-26- b.
6. G.Alimova Oilada bolalar muloqotchanligini oshirishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari/Kasb-hunar ta'limi, 1-son, 2019. -11-14B.
7. V.M. Karimova O'zbek yoshlarida oila to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurlarning shakllanishi: Psixologiya fanl. d-ri...diss.- T., 1994.- 324b.
8. OECD. PISA 2018 Technical Report, 2020 <https://www.oecd.org/pisa/data/pisa2018technicalreport/> -p. 14
9. Брокгаузъ Ф. А., Ефронъ И. А. Энциклопедический словарь. Т. XXIX, Спб., 1900, С.31-32.
10. Матвейчик З.Я. Семья и социальная работа // Семья как объект социальной работы/ Отв. ред. Зимняя И.А., М., 1993, С. 58.
11. Шершенович Г.Ф. Учебник русского гражданского право. Т. 2, м., -М., 1915, С.259.